

kapja utolsó briliánsát és áthajítja a Karsz-
tokon, a Dunán, hogy Egerig hulljon a halálos
fényekkel szikrázó drágakő.

S milyen jellemző, hogy e magát sirató
gyászbeszédből nem derül ki, hogy mivel
haragította magára az egykori harcostársát
a keleti bölcsékkel társalgó egri remete.

A kötet megjelentetése mindenképpen okos
és méltányos dolog volt. S helyes, ha az
anekdotákban még mindig élő bohém író
hírelét maradandó műveinek publikálásával
támasztja alá a könnyen feledő, könyör-
telen utókor...

Füsi József

KÁRPÁTI AURÉL: FŐPRÓBA UTÁN

Válogatott színíbrálatok 1922–1945. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1956.

Kételkedő kritikusknak nevezi magát Kár-
páti Aurél egy régebbi kötete címlapján.
Általában mint szigorú kritikust emlegetik.
De szerintem a „nagyigényű” jelző az, amely
leginkább megilleti. Nagyigényű – tárgyá-
val és önmagával szemben egyaránt.

Ez a kötet már anyagának összeválogatá-
sával is a „nagyigényű” jelző jogosságát
bizonyítja.

A kritikus, amíg lapja szolgálatában áll,
nem válogathat és nem lehet kényes. Igényeft
még önmagával szemben is kénytelen sok-
szor lefokozni. Ennek a kötetnek címe is utal
arra, amit Illés Endre szép előszava annyi
megértéssel mond el: napilap kritikusanak
nálunk a legutóbbi évekig ritkán volt ideje,
hogy véleményét kiérlelje és gondos, mara-
dandó formába öntse. Ez lehetett nyilván
legnagyobb fájdalma a tartalomra és formára
egyaránt kényes, önmagától igen sokat köve-
telő Kárpátinak. Hogy az ő kritikái mégsem
viselik magukon a rögtönzés bélyegét, annak
kettős oka: stílusának kiforrottsága és az
a szilárd, állandó esztétikai alap, amelyre
könnyen lehet egy-egy új épületrészt fel-
rakni.

De nem választhatja meg a kritikus a
tárgyát sem, amelyről írni szeretne. Hiába
őrli magában gondolatait Shakespeare-ről,
ha az ország első színháza egy-két esztendőre
úgyszólván számúzi színpadáról a Leg-
nagyobbat. Kénytelen-kelletlen belé kell
törödnie abba, hogy dramaturgiai elveit
úgyes mesteremberek vagy titokzatos úton
színrekerült senki műveire alkalmazza.
Ilyenkor aztán joggal nevezik nemcsak szí-
gorú, hanem keserű kritikusknak is. Elkese-
redik, mint minden művész, akit legértéke-
sebb tulajdonságai kifejtésében meggátolnak.

A keserű kritika is lehet maradandó alko-
tás, ha a prózának olyan mestere írja, mint
Kárpáti. De fanyar szájjal olvassuk:
érdemes volt X vagy Y silány elme-szüle-
ményére ennyi tudást, ízlést, stílusbeli szép-
séget fordítani?

Bizonyos időn túl és bizonyos színvonalon
felül az írónak – a kritika művészenek is –
szert kell tennie valami jogos büszkeségre,
amely nem engedi, hogy senkiket hurcoljon

magával a maradandóságba. Sajátságos, hogy
az öntudatnak, a gőgnek ez a fajtája sokszor
olyan lángelmékből is hiányzik, akiket egyb-
ként nem lehet túlzott szerénységgel vádolni.
Rosszul választják meg ellenfeleiket. Méltat-
lanokat tisztelnek meg támadásaikkal és
afféle jegyzet-halhatatlanságot biztosítanak
nekik – mint például Voltaire Fréron-nak,
Goethe pedig, a Xeniakkal és a Walpurgis-
éjhez fűzött színjátékkal egész tucat közép-
szerűségnek.

Az újságba író kritikusk, még ha él is benne
ez a szent gőg, nem válogathatja meg ellen-
feleit. De a hetvenéves Kárpáti, amikor
ennek a kötetnek anyagát összeállította,
huszonhárom esztendő terméséből egyetlen
olyan színházi eseményt sem választott ki,
amelynek valami jogcíme ne lenne a meg-
örökítésre. Nagyigényű volt – teljes joggal.
Mert ma már baráti túlzás nélkül megjósol-
hatjuk, hogy kritikáit a színház-íránt érdek-
lődők új nemzedékei úgy fogják olvasni,
ahogy most Vörösmarty, Bajza, Gyulai színi-
íbrálatait olvassuk.

Az értékes drámák (vagy néha, gyöngébb
drámákban, egy-egy nagyszerű színészi ala-
kítás) kiválogatása nem jelenti azt, hogy
ebben a kötetben nem találkozunk a jól
ismert, harcos Kárpátival. Aki a drámát
Shakespeare-rel, a színjátszást Pethessel, a
színház – és különösen a Nemzeti Színház –
kötelességeit Vörösmarty és Bajza ideáljai-
val méri, hogyan is ne találna fájó alkalmat,
hogy megbántott vagy elhanyagolt
ideáljaiért harcoljon? Olvassuk el a *Van-e
még Nemzeti Színház?* című cikket, amelyben
egy puccsszerűen kinevezett fiatal igazgató-
tól kéri számon, másfél esztendő működése
alapján, mindazt, amit ő a Nemzeti Színház
hivatásának tekint: a nagyigényű magyar
drámát, a klasszikusokat – elsősorban
Shakespeare-t – az emberábrázoló szín-
játszást, a gondosan nevelt együttest, a
magyar nyelv, a színpadi beszéd, a vers-
mondás kultuszát, a költő jogait a rendezés
öncélúságával, a túltengő díszletekkel és
világítási hatásokkal szemben. Egész szí-
ház-esztétika ez, kíméletlenül harcos for-
mában. (Hogy nem személyi elfogultság az

alapja, azt megmutatja néhány későbbi cikk, amely megdicséri ugyanennek az igazgatónak egyes darab-választásait és rendezéseit.) És még ennél a cikknél is harciasabb a *Vedelem és támadás*, amely az igazgatót védő és a kritikusokat megrágalmazó miniszternek felel.

A cikkek legnagyobb része, vagyis mindegyik, amelyik újságtárca terjedelmű — valószínűs tömör essay egy-egy darabról. Dicséri a cikkeket szülő negyedszázad magyar színpadát, hogy szinte teljes drámatörténet kerekedik ki belőlük. A legnagyobb helyet Shakespeare foglalja el, de ott van nyomában kortársa, Ben Jonson és kortársunk, Shaw; ott van Racine és Molière, ott van Goldoni; Schiller és Hauptmann, Dumas és Ibsen — s a magyarok Bornemisza Elektrájától Csokonain keresztül Madáchig, Móricz Zsigmondig, Heltai Jenőig, Molnár Ferencig.

Drámatörténet és elméleti dramaturgia. Az elmélet alapja — a lehető legkurtábbra összefogva —, hogy a dráma feladata: fejlődésében ábrázolni az embert. A konfliktust vagy mellékesnek, vagy magától értetődőnek tekinti Kárpáti.

A drámának ilyen felfogása természetesen vezet el a színész munkájának méltánylásához. Hiszen az, ami a drámában a leglényegesebb, az emberábrázolás, a színész vállán nyugszik.

A legújabb kor színházi kritikáiból majdnem teljesen hiányzik a színész játékának elemzése. Amit Vörösmarty, Bajza, Gyulai kritikáiban megtalálunk, többnyire hiába keressük utódaiknál. A napilapok színi bírálói rendszeren a hely hiányával mentegőznek; de folyóiratainkban is ritka a színész játékának komoly elemzése, akár a fehér holló. Itt is, ott is beérik a sablonos jelzőkkel, amelyekből sem a színész, sem a jövődő színház-történésze nem tanulhat semmit.

Valószínűleg nem a hely hiánya okozza ezt; még csak nem is a színész feladatának lekicsinylése, hiszen a színészekkel kapcsolatos személyi kultusz éppenséggel nem szűnt meg. Az igazi ok: a feladat nehézsége. Kárpáti is beszél erről; jól tudja, hogy lényegében lehetetlen feladat egyik művészt alkotását a másiknak eszközeivel kifejező módon magyarázni. Szóba foglalni a zenét vagy egy tájkép színeit és hangulatát. Még az egyes műfajokon belül is szinte áthághatatlan határok vannak műfaj és műfaj között: erről is szól Kárpáti, a *Bováryné* vagy a *Bűn és bűnhődés* dramatisztizálásával kapcsolatban. (Tegyük hozzá: kicsoda szörnyűségek kerülnek ki abból, ha egy lírai költemény tartalmát mondjuk el prózában!)

A színészi munka mulandóságának keserű problémáját félig-meddig megoldja a film és a hangfelvétel. Esztétikai méltatásának problémáját azonban ez sem viszi közelebb a megoldáshoz. A színész, bár az író szövegét mondja, teljes, elsődleges művészi munkát végez, amikor embert ábrázol. De hogyan lehet eszközeit, amelyek testéhez, hangjához, mozdulataihoz vannak kötve, áttenni egy másik, mozdulatlan és merev közegbe: a betűbe?

Csak egy módon — ahogy az íróművész magával az étellel cselekszi ezt: egy-egy jellemző, szimbolikusnak tekinthető részlet meglátásával és rögzítésével.

Kárpáti szinte egyetlen a korabeli kritikusok között, aki cikkeinek jelentős részét egy-egy színészi ábrázolás elemzésére használja fel. Maga tudja legjobban, mily szűk határok közé szorulnak az ilyen elemzés lehetőségei, de mert íróművész, rájön arra, amit a legnagyobb esztétikai tudással sem lehetne elérni: íróilag ábrázolja a meglátott, kiemelését érdemlő részleteket.

Egész sor nagy magyar színész Kárpáti cikkeinek köszönheti, hogy az utókor valamelyes fogalmat alkothat majd egy-egy nagy alakításáról. A kötet sok művészi értékű játék-elemzése közül csak egyet emelek ki: ahogy Kárpáti megrajzolja Somlay Artúr részeges öreg színészét egy máskülönbben jelentéktelen darabban — s ahogy ennek a megrendítő emberábrázolásnak jóvoltából feltámad lelkeben egy másfajta, de hasonlóképpen a legmagasabb csúcson járó színészegyéniségnek, Pethes Imrének emléke. Ez a szellem-idezés talán az egész kötetnek legszébb lapja.

„A kritikus mint művész” kedvelt jelszó volt abban az időben, amikor Wilde, France, Kerr divattossá tették a szubjektív kritikát. Ma túl vagyunk azon, hogy a kritikus felelőtlen szubjektivitásába belenyugodjunk, de igenis elvárjuk tőle, hogy művész legyen. Művésze a nyelvnek, a kifejezésnek. Művésze a megértésnek, a jellemző vonások megtalálásának és kiemelésének. Lehet szubjektív — sőt nem is lehet más —, hiszen hogyan választaná ki rajongásának tárgyait? De ez a szubjektivitás nem lehet szeszély: szükséges, hogy szilárd esztétikai és erkölcsi alapja legyen. Ez az alap teszi lehetővé és egyben szükségessé, hogy keményen harcoljon meggyőződéséiért; hogy sokat követeljen másoktól és önmagától.

... Hogy „nagyigényű kritikus” lehessen, mint Kárpáti Aurél.

Benedek Marcell